

RASTLINSKE UBEŽNICE

// Metka Škornik

DELJENOLISTNA RUDBEKIJA

(*Rudbeckia laciniata*), invazivna sorodnica dlakave rudbekije (*R. hirta*), pogoste, a za zdaj še ne invazivne vrste naših vrtov.

foto: **Simona Strgulc Krajšek**

Rastline se, kot večina drugih živi bitij, ves čas selijo in razširjajo. Številne so razvile prav nenavadne strategije razširjanja svojih plodov ali semen. Vsi poznamo regratove »padalce«, nežne vataste kosme, ki obdajajo semena vrb, vrtničenje javorovih in lipovih soplodij, marsikomu so upočasnila tekaško smučko semena smreke v sicer lepo vrezani progi. Tudi ježkasti plodovi navadnega repinca so se najbrž kdaj pripeli na naša oblačila, če smo se prebijali skozi podrast na robu gozda. A vse to se dogaja lokalno, tam, kjer so vrste, ki jim te rastline pripadajo, naravno razširjene.

Spisek potencialno invazivnih vrst se hitro veča.

SELITVE

Že pred stoletji, če ne tisočletji, je človek s poti v neznane kraje prinašal semena in sadike predvsem, seveda, njemu uporabnih rastlin. Tako so se k nam razširile ajda, žita, pravi kostanj in mnoge druge vrste. Dobre prometne povezave so že v antičnih časih omogočale tudi selitve rastlin, mnoga semena

PELINOLISTNA AMBROZIJA

(*Ambrosia artemisiifolia*), po značilnih plodovih imenovana tudi žvrklja

foto: **Branka Trčak**

so na dlaki prinesle tudi živali. Teh vrst pravzaprav sploh ne štejemo več za tuje, saj so z nami že od predkolumbovih časov. Stroka jim je naredila ime arheofiti.

Od 16. stoletja pa se k nam priseljuje čedalje več rastlinskih vrst tudi z drugih celin. Tistim, ki se ustali pri nas in se popolnoma udomačijo, pravimo neofiti. Razlogov za priseljevanje je precej. Z ladjami so se, nekatere zaradi človeka, druge kot »slepi potniki«, priseljevale mnoge vrste z vseh koncev sveta. Iz pristanišč so se bolj ali manj uspešno širile v naravo, da so jim le ustrezale razmere. Podobno se dogaja tudi danes. Mnoge so, kakorkoli je to slišati nenavadno, svojo pot začenjale v botaničnih vrtovih, kjer so z novimi vrstami dopolnjevali svoje žive zbirke rastlin. Zagotovo so vsaj nekaterim pobeg izza ograj vrtov omogočile ptice, ki so jedle njihove plodove in semena in jih širile z iztrebki. Vrtovi okrasnih rastlin so bili in so tudi danes pomemben vir potencialnih ubežnic v naravo. Če dodamo še vrtnarije in vse trgovske verige, ki prodajajo rastline, pogosto nekontrolirano, nakupe prek spleta in nenazadnje posameznike, ki s svojih poti prinašajo semena, potaknjence, rastline, je mera že kar polna. Dodajmo vsaj še obširen tranzitni promet po cestah in železnicah.

K sreči se številne vrste, ki se na kateregakoli od načinov priselijo, ne morejo ustaliti in razširiti, ker so, vsaj v večinskem delu Slovenije, razmere zanje neugodne. Lahko je prehladno, vegetacijska sezona prekratka, zacvetijo pozno jeseni in ne zmorejo tvoriti zrelih semen. Če imamo srečo, se ne razmnožujejo vegetativno (ko se del korenine, stebala ali lista starševske rastline razvije v samostojno novo rastlino).

Žal pa pogosto ni tako. Zato se spisek vrst, ki jih štejemo med vsaj potencialno invazivne (in so že na opozorilnem seznamu, ker upravičeno pričakujemo, da se bodo zdaj zdaj pojavile tudi pri nas oz.

se bodo iz vrtov razselile v naravo) ali prepoznano invazivne in že precej ali zelo razširjene, hitro večja. Trenutno obsega 72 vrst (vir: https://www.invazivke.si/vrste_seznam.aspx) Morda se to ne zdi veliko, saj je v Sloveniji opisanih blizu 3300 vrst semen, a slika se zelo spremeni, če vemo, katera okolja najbolj intenzivno poseljujejo invazivne vrste.

BREGOVI REK IN POTOKOV SE SPREMINJAJO

Bregovi rek in potokov niso več takšni, kot so bili pred 30 ali 50 leti. Če odštejemo odrasla drevesa, se moramo že skoraj potruditi, da najdemo katero od avtohtonih vrst. Najbolj agresiven je dresnik. Običajno mu pravimo kar japonski (*Fallopia japonica*), čeprav pogosto raste pomešano s križancem med njim in pri nas precej redkejšim sahalinskim dresnikom (*F. sachaliensis*). Križanec je češki dresnik (*Fallopia x bohemica*). Hitra rast, močna stebela, ki jih polomi šele sneg, skupaj z listjem prekrijejo tla in preprečujejo uspevanje drugim rastlinam. Dresnik se hitro razrašča in tvori velike, goste sestoje, prave monokulture.

Na vlažnih tleh je pogosta tudi žlezava nedotika (*Impatiens glandulifera*), ki ob puku plodov raztreša semena nekaj metrov daleč. Pozno poleti se po grmih in drevesih razrašča oljna bučka (*Echinocystis lobata*), enoletnica, ki se uspešno razmnožuje s semeni. Družbo omenjenim dela tudi topinambur (*Helianthus tuberosus*), ki zacveti pozno poleti, še raje zgodaj jeseni. K sreči redko tvori kaliva semena. Gomolje lahko nehote raznesemo s prstjo, če pa so sestoji topinamburja v bližini vodotokov, jih lahko prenaša tudi voda. Vsaj dva meseca prej se razcveti na prvo oko topinamburju podobna deljenolistna rudbekija (*Rudbeckia laciniata*), nebinovka, ki se pojavlja v dveh različicah. V vrtovih običajno gojimo vrstnato različico, ki redkeje pobegne v naravo, v naravnem okolju pa je pogosta običajna, katere socvetja imajo le eno vrsto jezičastih, rumenih cvetov na robu koška, osrednji del koška pa polnijo temni cevasti cvetovi. Ker se socvetja s semeni ohranijo dolgo časa, so hrana pticam. Razširjanje vrste je s tem zagotovljeno, saj semena dobro kalijo. Rastline tvorijo podzemne živice. Iz vsakega koščka korenike, ki jo s prstjo zanesemo na novo mesto, zraste nova rastlina, ki z živicami začena širjenje.

Poseke in podobna uničena okolja, predvsem zaradi žleda pred nekaj leti prizadeti gozdovi, so privlačna mesta za invazivne tujerodne vrste. Marsikje se v zadnjih letih hitro in uspešno razširja navadna barvilnica (*Phytolacca americana*), velika zelnata rastlina, katere nadzemni deli čez zimo odmrejo, ohranijo pa se podzemni deli, iz katerih spomladi ponovno zraste rastlina. Cela rastlina je strupena. Njena socvetja cvetijo dolgo. Na njih najdemo zrele, privlačno bleščeče se plodove, cvetove in popke. Ker plodovi pticam niso strupeni, so jim dobrodošla hrana, s tem pa se vrsta uspešno razširja.

Vrtovi okrasnih rastlin so bili in so tudi danes vir potencialnih ubežnic v naravo.

SEMENA INVAZIVK SO POGOSTO PRIMEŠANA PTIČJI KRMI

S pticami pa je na malo drugačen način povezana tudi pelinolistna ambrozija (*Ambrosia artemisiifolia*), ki ji rečemo tudi žvrklja. Rastlina ni le invazivna, njen pelod je zelo alergen. Kot večina invazivk začena cveteti v poznem poletju, se pa, predvsem na topli legah, opaža, da se začetek cvetenja pomika že v sredino julija. Uspešna je na ruderalnih tleh, ob robovih cest, kjer ostaja, razmeram primerno, nizka, morda doseže 20 do 30 cm. Dobro prenaša košnjo in se hitro obnavlja in ponovno zacveti. Njena semena v tleh ohranijo kalivost tudi osem let. Če zaide na bolj bogata tla, recimo na njive, lahko

NAVADNA BARVILNICA
(*Phytolacca americana*) prav agresivno prerašča poseke in podobna okolja.

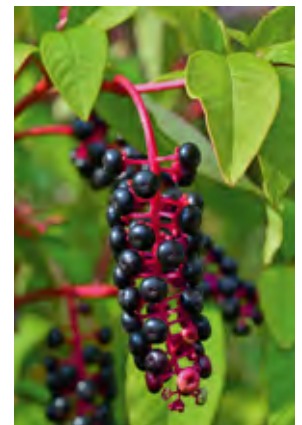
foto: **Simona Strgulc Krajšek**

zraste tudi nad dva metra. Semena so pogosto primešana ptičji krmi, tudi sončnicam, ker pač med njimi raste kot plevel. Tako so tudi ptičje krmilnice viri razširjanja žvrklje. V EU obstaja celo uredba o tem, koliko semen žvrklje je še dovoljenih na 1 kg semen sončnic, namenjenih hrani za zunanje ptice.

Le malo smo odškrnili vrata v svet invazivnih tujerodnih vrst. Seznam je dolg in se neprestano podaljšuje. V zadnjem času ponekod po Evropi opažajo širjenje oljne kadulje, bolj znane kot chia (*Salvia hispanica*), zunaj polj, kjer jo gojijo. Rastlina ima dolgo vegetacijsko dobo in pri nas zacveti prepozno, da bi lahko dozorela njena semena. Ker je rastlina tržno zanimiva, iščejo, in so pri tem uspešni, genotipe, ki imajo krajšo vegetacijsko sezono in bodo njihova semena dozorela tudi na večjih geografskih širinah. S tem ji je odprta pot, da postane še ena izmed invazivnih tujerodnih vrst tudi v naših krajih.

Zanesljivo je vrst, ki so v čakalnici, da postanejo invazivne, še veliko. Kaj kmalu bomo tako lahko pisali o novih primerih. Dejstvo, da se z invazivnimi vrstami bolj ali manj neuspešno bojujejo po vsem svetu, nam ne more biti prav nič v tolažbo.

Privlačni, a strupeni plodovi navadne barvilnice
foto: **iStock**